

بررسی فقهی - تقنینی فساد اداری در ایران به عنوان یک واقعیت اجتماعی^۱

مهدي عبدي^۲

چکیده

فساد اداری که بخشی از فساد اجتماعی محسوب می شود در واقع آن دسته از اقدامات و فعالیت های اشخاص و مأموران دولتی است که ناقض سلامت اداری می باشد که گاهی ممکن است با هدف تفسیر قوانین نیز رخ دهد. به عنوان پرسش اصلی این پژوهش می توان این سؤال را طرح کرد که قانون برای مقابله با فساد اداری به عنوان یک متغیر اجتماعی چگونه قانونی باید باشد و فقه بر اساس چه اصول و منابعی می تواند پشتیبانی کننده این قانون باشد؟ هدف از نگارش مقاله حاضر نیز واکاوی این مطلب و رسیدن به چارچوبی مشخص و اندیشه ای صحیح در این باره است. یافته های این پژوهش نشان می دهد که قانون برای مقابله با فساد باید در تدوین شفاف و روشن، پیشگیری کننده در وقوع فساد، تأمین کننده نیازهای اعضای سازمان های نظارتی و رفع کننده محدودیت های آنها بوده و نیز توجه قوانین به واقعیت و واقع گرایی بوده تا دارای استواری و اطمینان بیشتری باشند. علاوه بر این، مقنن در فرایند تدوین قوانین در زمینه فساد اداری به تحلیل های جامعه شناختی مجهز گردد، تقویت فرهنگ مشارکت جویی، آگاهی مستمر مردم، اراده قوی دست اندرکاران در اجرای این قوانین و نیز نقش علم به واقعیت مفسد از جهت اخلاقی از مهم ترین راهکارها در این راستا می باشند.

^۱ - تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۵/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۶/۳۰

^۲ - کارشناس ارشد حقوق جزاء و جرم شناسی و ارشد مطالعات اسلامی به زبان فرانسه.

فقه نیز به ویژه فقه امامیه با بهره گیری از منابعی همچون آیات و روایات بخصوص کلام امام علی (ع) در نهج البلاغه در باب مقابله با فساد کارگزاران نه تنها حامی قانون مبارزه با فساد اداری بوده بلکه در این عرصه پیشتاز می باشد. در این مقاله سعی شده است ضمن تبیین فقهی^۵ تقنینی فساد اداری در ایران به عنوان یک واقعیت اجتماعی با روش تحلیل داده ها، با استفاده از منابع کتابخانه ای با تکیه بر آموزه های دینی به سؤال پژوهش پاسخ داده شود

کلید واژه ها: فساد اداری، تخلف، قانون، واقعیت اجتماعی، فقه امامیه.

قال الله الحكيم في كتابه الكريم: «وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» (شمس: ۷-۸) قسم است به نفس و ذات که آنرا درست اندام نمود، پس بدی ها و خوبی های آنرا در آن الهام نموده». طبق این آیه شریفه بدی ها عبارت است از فساد و تباهکاری که همواره به عنوان به عنوان معضلی اجتماعی در طول تاریخ مطرح بوده است و از این جاست که بررسی واقعیت های اجتماعی در مباحث جامعه شناختی، جایگاه ویژه ای دارد و توجه اندیشمندان بسیاری را به خود معطوف کرده است. این شاخه از جامعه شناسی به تبیین عمده ترین معضلات اجتماعی می پردازد. اما در یک مقطع زمانی خاص برخی از چیزها در خود آگاهی مردم بیشتر اهمیت پیدا می کنند. (لوزیک، ۱۳۹: ۴۴). یکی از مهم ترین این معضلات بررسی فقهی-تقنینی فساد اداری در ایران به عنوان یک واقعیت اجتماعی است. پیشینه فساد اداری به دوره تشکیل ادارات و نهادها در کشورهای مختلف بر می گردد.

تاکنون دیدگاههای متنوعی به این مسئله به عنوان امری شایع در نظام اداری ایران پرداخته اند؛ اما باید توجه داشت که واقعیت اجتماعی تنها مسئله ای نیست که شیوع داشته باشد، بلکه باید اراده جمعی و فرصت کافی نیز برای مقابله با آن وجود داشته باشد. از دیدگاه تمام ادیان توحیدی و از دیدگاه همه حکومت ها، فساد مالی و اداری به عنوان یک پدیده مذموم شناخته شده است و لو برخی دولت ها تنها در سطح شعار به آن پرداخته اند. امروزه فساد مالی به یک معضل در کشورهای مختلف دنیا تبدیل شده است. حکومت ها آگاهند که فساد اداری و مالی باعث آسیب های فراوانی می شود. همانطور که پیامدهای آن نیز بنابر نوع سازمان اقتصادی و سیاسی مختلف است. این پدیده و معضل جهانی به ویژه در کشورهای در حال توسعه، از مهم ترین عوامل بر سر راه پیشرفت و توسعه جامعه، مطرح شده است. در این راستا قوانین اسلامی کشورمان نیز که بر گرفته از فقه امامیه هستند برای مقابله با فساد باید توجه قوانین به واقعیت و واقع

گرایی را سر لوحه خود قرار داده تا دارای استواری و اطمینان بیشتری باشند. ونیز قانون گذار در فرایند تدوین قوانین در زمینه فساد اداری به تحلیل های جامعه شناختی مجهز گردد، زیرا نگاه به پدیده های اجتماعی از دید واقعی و جامعه شناختی سبب جامعیت و واقعیت آن خواهد بود. علاوه بر آن از آن جا که در حقوق اسلامی با ساختمان نظری از پیش تعیین شده ای در باره این مسئله مواجه هستیم؛ از این رو تبیین آن براساس آموزه های دینی ضروری است.

۱. فساد اداری

در جوامع گوناگون بر حسب نگرش ها، تعاریف گوناگونی از فساد مطرح شده واژه فساد که به فرانسه **Corruption** می باشد به معنی فساد، خرابی و تباهی آمده است. (پارسایار، ۲۰۰۸ : ۲۳۱) و در واقع فساد آنچه است که شکسته می شود.

مفهوم اداره نیز داری معانی متعدد و متفاوتی می باشد زیرا مفهوم اداره در نزد حقوقدانان حقوق اداری به معنی فعالیت و گاهی به معنی سازمان است.

در واقع اداره به معنی فعالیت و یا کارهایی اطلاق می شود که به وسیله دولت یا به راهنمایی های او برای حفظ نظم عمومی یا کارهای همگانی است، اما در جنبه سازمانی اداره عبارت است از مجموع تشکیلاتی که زیر نظر قوه مجریه به اجرای فعالیت می پردازد. (امامی و استواری سنگری: ۱۳۹۲: ۲۳-۲۱) پس حقوق اداری نیز در واقع بررسی مجموعه قواعد و مقرراتی است که ناظر به این مباحث است.

واژه فساد اداری همانند برخی از عناوین دیگر جامعه شناسی، واژه ای جامع و فراگیر بوده و شامل بخشی از واقعیت های اجتماعی همچون ارتشاء، اختلاس و مانند اینها می شود. با این که اختلاف نظرهای زیادی در مورد تعریف واژه فساد اداری وجود دارد. اما به نظر ما فساد اداری که بخشی از فساد اجتماعی محسوب می شود در واقع آن دسته از اقدامات و فعالیت های اشخاص و مأموران دولتی است که ناقض سلامت اداری می

باشد که گاهی ممکن است با هدف تفسیر قوانین نیز رخ دهد که مطابق این تعریف در واقع فساد اداری در مقابل سلامت اداری قرار دارد.

۲. واقعیت اجتماعی

واژه *fact* در لغت به معانی واقعیت، حقیقت و امر واقعی می باشد. و *Social* نیز به معانی جامعه و اجتماع و اجتماعی آمده است. (حق شناس، ۱۳۷۹، ج اول: ۵۳۹؛ همان، ج دوم: ۱۶۱۸) در زبان فرانسه نیز به معنای *Réalité* واقعیت می باشد و *Social* نیز به معنای جامعه آمده است. (پارسا یار، ۲۰۰۸: ۷۹۷).

در باره اینکه واقعیت اجتماعی چیست نظریات مختلفی بیان شده است زیرا به جهت نگرش های افراد و ظرفیتی که این واژه دارد دارای تعاریفی متعدد است. مسئله اجتماعی تنها مشکلی نیست شایع باشد، بلکه باید قابل حل باشد و اراده ای جمعی نیز برای مقابله با آن وجود داشته باشد. (لوزیک، ۱۳۹۳: ۱۱).

بنابراین فارغ از دیدگاههای که عینی گراها و ذهنیت گراها در باره واقعیت اجتماعی دارند با امعان نظر به نظر می رسد که واقعیت اجتماعی در واقع یک هویت و امر اجتماعی اند که شامل هر وضع، رابطه، یا هر رویدادی خواهد بود که به هر صورت جنبه ای از حیات اجتماعی را متجلی می سازد و این امور اجتماعی نیز پدیده های واقعی هستند که حقانیت و معقول بودن آنها قابل اثبات است.

۳. رابطه فساد اداری و واقعیت اجتماعی

فساد اداری زمانی پدید می آید که تعادل اجتماعی و اقتصادی جامعه ای متزلزل گردد. در واقع هر قدر تخطی از اصول افزایش یابد فساد اداری بیشتر می شود (فرجاد، ۱۳۷۷: ۱۹۸) هنگامی که به مطالعه و بررسی جوامع مختلف می پردازیم به این نتیجه می رسیم که مردم، از نظام اداری رضایت ندارند. لذا باید علل عدم تعادلی را بیابیم که نتیجه

تخطی از ضوابط اجتماعی است. بنابراین اگر بگوییم نهادهای اداری در ایران نامتعادل و نامنظم هستند، در واقع تنها واقعیتی ملموس را مطرح ساختیم.

پس به نظر می‌رسد که دو مقوله فساد اداری و واقعیت اجتماعی دارای رابطه تنگاتنگی با هم می‌باشند، زیرا فساد اداری یک پدیده اجتماعی پیچیده چند وجهی بوده که پیامد ناکارآمدی سیستم‌ها و دستگاه‌های اداری دولت و نیز عوامل مختلف اجتماعی سیاسی فرهنگی و اقتصادی است، از طرفی نیز بررسی و تحلیل منطق اجتماعی تصویب قوانین کیفی به ویژه در باره آسیب‌های اجتماعی همچون فساد اداری که کمتر در حقوق ایران مورد امان نظر قرار گرفته است موجب عدم متروک گردیدن قوانین در ساختارهای اجتماعی در اجتماع می‌گردد.

۴. قانون برای مقابله با فساد چگونه قانونی باید باشد؟

در ابتدا برای حل هر مسئله اجتماعی باید سراغ علل آن مسئله رفت و سپس به راه حل‌هایی منطقی در چارچوبی مشخص اشاره شود. لذا در باره پدیده فساد اداری که به عنوان مهم‌ترین سبب ویران‌کننده اعتماد جوامع مطرح شده، به عنوان واقعیتی اجتماعی به بیان علل این پدیده پرداخته‌شده‌ای که به اندازه خود پدیده فساد متنوع هستند لذا فساد ناشی از حضور عوامل متعددی است و سپس در ضمن بررسی علل آن به بیان راه حل‌های در این زمینه خواهیم پرداخت.

۱.۴. شفافیت و روشنی در تدوین قانون

یکی از علل مهم فساد اداری و مالی نبود شفافیت در تدوین قانون است. بسیاری از اندیشمندان اسلامی که در حوزه فقه و حقوق متخصص بوده نیز بر این باورند که قانون زمانی با واقعیت‌ها ارتباط و هماهنگی دارد که در ابتدا از ابهام و اجمال و تعارض پیراسته باشد (مبلغی، ۱۳۹۲:۷۰۶) زیرا ابهام و پیچیدگی سبب اشکالاتی فراوانی در فهم قانون خواهد شد. از جمله مهم‌ترین این اشکالات می‌توان تفسیر به رأی و فهم نادرست یا دوپهلوی و تفاسیر متعدد و منحرف شدن قانون از مسیر اصلی را ذکر کرد.

علاوه بر آن باید به این نکته نیز اشاره کرد که از سویی دیگر پیچیدگی و نامتناسب بودن قوانین و مقررات در سیستم های اداری به ویژه بانکی، گمرکی و مالیاتی سبب می شود بسیاری از سرمایه گذاران یا در آن وارد نشوند و یا از طرق غیر قانونی همچون زد و بندها و رشوه قوانین را دور زنند.

نتایج حاصله از پژوهش های گسترده نیز حاکی از آن است که شفافیت قوانین دارای تأثیر به سزایی در جلوگیری از فساد اداری در سطوح مختلف آن دارد. علاوه بر آن سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی نیز به شفاف سازی اقتصاد و سالم سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت ها و زمینه های فساد را در حوزه های مختلف مالی و اداری اشاره دارد (بند ۱۹ از سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی) که انتظار است در فساد اداری نیز باید به همین نحو عمل شود.

بنابراین برای بهبود وضعیت سلامت اداری توجه به شفافیت قوانین باید به صورت چشمگیری افزایش داشته و این امر بیش از پیش مورد توجه تدوین کنندگان قوانین در این باره قرار گیرد، زیرا ضرورت و اهمیت مبارزه با فساد اداری ما را ناگزیر از تبیین سیاست کیفری متناسب با آن می نماید که این امر نیز جز با شناخت دقیق این موضوع و شفافیت و وضوح آن و در پیش گرفتن سیاست متناظر با آن محقق نخواهد گشت.

۲،۴- توجه قوانین به واقعیت های اجتماعی و تحلیل های جامعه شناختی

درباره جایگاه حقوق به ویژه قوانین در زندگی اجتماعی دیدگاههای متفاوت ذکر شده که همگی قابل نقد بوده و در این مجال فرصت پرداختن به آنها نیست اما باید گفت که داشتن نگاه های جامعه شناختی در قانونگذاری مبتنی بر فقه ضروری است، تا جایی که امروزه قانونگذار باید در فرآیند "تدوین و تطبیق قوانین در زمینه مسائل اجتماعی" به تحلیل های تخصصی جامعه شناختی مجهز گردد، وگرنه قانونی که وضع می کند بی ثمر است. زیرا وضع قوانین بدون تحلیل های جامعه شناختی و بررسی پدیده های اجتماعی و واقعیات ملموس، دارای اشکالات اساسی است که غیر قابل تطبیق بودن،

غیر کارآمد بودن و یا حتی مضر و بی ثمر بودن این قوانین، تنها بخشی از این اشکالات می باشد. همچنین تقویت فرهنگ بهره گیری از نگاه های جامعه شناختی در تطبیق فقه و قانون و طرح و پی گیری انجام مطالعاتی در زمینه جامعه شناسی قانون در مقام اجراء و عمل باید نمود واقعی در جهت مبارزه با مفاسد اداری داشته باشد. به نظر می رسد امروزه وبه ویژه در عصر حاضر، با پی گیری نگاه جامعه شناختی در عرصه منطقه و بین المللی باید یک حرکت اسلامی فراملی را با رویکرد تخصصی جامعه شناختی نسبت به موضوعات مهمی همچون فساد اداری با استفاده از جامعه شناسان مسلمان در دستور کار داشته باشیم.

۳،۴. ایجاد جریان آزاد اطلاعات

شفافیت قوانین عاملی بسیار مهم در جلوگیری از فساد اداری است اما این عامل به تنهایی مانع بروز فساد اداری نیست زیرا شفاف سازی قوانین باید همراه با آگاهی همه مردم از فرصت ها و امکانات باشد و در این راستا آزادی رسانه ها به عنوان مهم ترین و اصلی ترین زیر ساخت برای جریان آزاد اطلاعات به حساب می آیند زیرا مطبوعات که آزاد باشند، و امدار جناح خاصی نباشند، می توانند انواع فساد به ویژه فساد اداری را کنترل کنند؛ زیرا ضمن آگاه سازی جامعه مسئولان را نیز در رصد خو خواهند داشت. لذا قوانینی پشروند که از نقش رسانه ها و مطبوعات آزاد البته در چارچوب قانون غافل نشوند در این جا، جا دارد اشاره ای به کار ارزشی جناب دکتر احمد توکلی نماینده سابق مردم تهران در مجلس شورای اسلامی بشود که با تشکیل سمن دیده بان شفافیت و عدالت گامی مؤثری را در این زمینه برداشتند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۵. نقش فقه در پشتیبانی از قوانین

در این بحث می‌کوشیم نقش فقه در حمایت از قوانین برای مقابله با فساد اداری بیان شود. زیرا نقش فقه در این باب دارای اهمیت فراوانی است علاوه بر آن نقش فقه، به عنوان منبع رسمی و تکمیلی و نه فقط منبع مادی، در کشور ایران گسترده‌تر از دیگر کشورهای اسلامی است. مطابق اصل دوازدهم و سیزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، (قانون اساسی که به مثابه‌ی عالی‌ترین قوانین کشور در راس قرار دارد، از مهمترین منابع حقوق اداری به شمار می‌رود که می‌بایست نصب العین دستگاه‌های اداری قرار داده شود زیرا قانون اساسی تعیین‌کننده‌ی چهار چوب اصلی و اهداف کلی اداره‌ی دولت و سازمان‌های اداری تحت نظر قوه‌ی مجریه است) نقش شریعت و مذهب در نظام حقوقی ایران به شریعت مذهب رسمی کشور محدود نمی‌شود، بلکه شرایع رسمی دیگر (در قلمرو احوال شخصیه) را شامل می‌شود. قبل از انقلاب در نظام حقوقی ایران عرف دومین منبع رسمی حقوق و اولین مکمل قانون به شمار می‌آمد و قضات، در صورت فقدان قانون، وظیفه داشت که براساس عرف رسیدگی کند. پس از پیروزی انقلاب، با توجه به ضرورت انطباق همه قوانین بر موازین اسلامی، شریعت جانشین عرف شد.

لذا با توجه به نقش مهم فقه، فقه نیز همچون حقوق می‌تواند صاحب نظریه باشد، زیرا، برخورد با مسائل و پدیده‌ها و معضلات اجتماعی زمینه ساز نظریه و تئوری است و تأمل در باره نظریه‌های ناب فقهی سبب پویایی و تکامل فقه در این عرصه خواهد شد. همچنین فقه در موارد ذیل دارای نقش‌ها و کارکردهای مهمی در مواجهه با آسیب‌های اجتماعی همچون فساد اداری است: ۱. نقش فقه در شناسایی آسیب‌های اجتماعی. ۲. نقش فقه در مصونیت جامعه. ۳. کارکرد فقه در قانون‌گذاری. ۴. ظرفیت فقه در ارتقای فرهنگ سازی و توانمندسازی جامعه. (مقدادی، ۱۳۹۶: ۵۳) همانطور که بیان شد فقه دارای ظرفیت شایسته‌ای است که کمتر مورد توجه واقع شده است.

امروزه مصادیق مهم و در واقع پدیده های بارز فساد اداری را در جامعه می توان در رشوه، اختلاس، جعل و تزویر و کارشکنی خلاصه نمود. (نور عباد، ۱۳۹۵) که فقهای اسلامی به ویژه فقهای امامیه با استفاده از منابع فقهی به بیان آنها به تناوب در بابهای فقهی پرداخته اند. آنچه در عصر حاضر وظیفه فقهاء است، تحقیقاتی است که ما را به نظریه پردازی در این باب می رساند. فقهاء در این امر اختلاف نظری نداشته بلکه بر این امر تأکید دارند.

بنابراین نقش فقه به ویژه فقه امامیه به عنوان منبع و مکمل قوانین، تقویت کننده و پشتیبان به ویژه قوانین کار آمد و نوین در عرصه مبارزه با فساد اداری است که این امر جزء با توجه به واقعیات جامعه و تحلیلات جامعه شناختی میسر نیست زیرا امروزه در تناسب فقه با واقعیت اجتماعی تنها با طرح ایده «فقه اجتماعی» می توان به بسیاری از شبهات در این زمینه پاسخ دادو در این راستا می توان نامه امیر مومنان حضرت علی (ع) به مالک اشتر در باب مبارزه با فساد اداری به عنوان الگو قرار گیرد و به نظر می رسد که بهترین راه مقابله با این آسیب ها، علاوه بر تدابیر قانونی عمل به دستورات دینی در این باب و برخوردهای لازم مطابق این نامه باشد.

۶. نقش علم به واقعیت در پیشگیری از فساد

از دیدگاه اخلاقی نیز به مفهوم واقعیت پرداختن ما را به اندیشه ای زیبا می رساند. از همین جاست که گروهی از اندیشمندان اخلاقی، بر این باورند که تمام مفاسد اداری و بالاتر حتی منشأ تمامی مفاسد اجتماعی، ریشه در جهل و نادانی بشر دارد. (قربانی، ۱۳۸۵: ۴۱) لذا به عنوان مثال کارمندی اگر تخلفی انجام می دهد از ثمرات واقعی و تلخ و عواقب سوء آن و واقعیت آن اطلاع درستی ندارد و گرنه مرتکب آن عمل نمی شد.

طرفداران این نظریه برای صحت اعتقاد خود به روایت نبوی «خیر الدنیا والآخرة مع العلم، شر الدنیا و الآخرة مع الجهل» استناد می کنند. بنابراین با توجه به اینکه دانایی همیشه توانایی است انتظار است که به واقعیت اعمال آگاه بوده و از نظر اخلاقی نیز از این مفاسد دوری گزینیم. علاوه بر آن مؤلفه های روحی و روانی و اجتماعی در اینکه از روی علم و تعقل قوانین را پذیرا باشیم و با اراده و اختیار بدان روی بیاوریم دارای نقش

و اهمیت انکار ناپذیری هستند. گر چه به نظر می رسد تکیه به عقلانیت در این مسیر دارای اولویت باشد. بنابراین به این نتیجه می رسیم که علم به واقعیت همراه و توأم با عقلانیت در پیشگیری از فساد به ویژه فسادهای اجتماعی و اداری مؤثر خواهد بود، زیرا در این صورت است که به کنه و ذات و واقعیت آن پی برده و از آن دوری می گزینیم، چنانچه در آیات و روایات بسیاری به نقش علم در این باب اشارات فراوانی شده است و به نمونه ای از این روایات در این باب اشاره گشت.

نتیجه گیری و پیشنهادات

فساد اداری که بخشی از فساد اجتماعی محسوب می شود در واقع آن دسته از اقدامات و فعالیت های اشخاص و مأموران دولتی است که ناقض سلامت اداری می باشد که بی اعتباری نظام سیاسی و ایجاد شکاف میان ملل و حکومت ها از نتایج ضروری آن محسوب شده است. امروزه واقعیت ها نشان می دهد فساد اداری در اقسام گوناگون خود حتی در نهادهای فرهنگی و ورزشی روز به روز ابعاد جدیدی به خود می گیرد و آثار اجتماعی مضر را از خود به جای گذاشته و سبب فاصله گرفتن مردم از نهادهای اداری و کاهش اعتماد عمومی گشته است.

نتایج حاصله از تحقیقات گسترده نیز حاکی از آن است که عوامل مهمی همچون واقع گرایی و شفافیت قوانین و توجه به جامعه شناختی بر سلامت اداری، دارای تأثیر به سزایی می باشد و گرنه بدون توجه به این امور آن قوانین، ناقص خواهند بودند و نیز دارای ثمرهای نخواهند بود.

لذا در پایان مقاله باید به این امر اشاره کنیم که فساد اداری، امروزه متأسفانه پدیده ای است که اکثر کشورها با آن روبرو هستند. با توجه به آثار زیانبار فساد به ویژه در بخش های اداری، لازم است برای کاهش آن راهکارهایی اندیشیده شود. متأسفانه کنکاش در آمارهای سازمان شفافیت بین الملل نشان می دهد جایگاه ایران از نظر شاخص فساد در سطح نا مطلوبی قرار دارد. در نتیجه، مسئولان قوای سه گانه و کارمندان اداری و حتی

مردم باید در راستای هرچه کاستن این پدیده شوم گام‌هایی اساسی به ویژه در عرصه واقع‌گرایی و شفافیت و آشنایی با قوانین بردارند تا حرکت نهادهای اداری کشور به سمت پیشرفت و توسعه و عقلانیت با تأخیر کمتری به سر منزل مقصود و نهایت هدف خود برسد. علاوه بر آن در این راستا پیشنهاد می‌شود بیش از پیش به نامه امیرمؤمنان حضرت علی (ع) به مالک اشتر و پیام هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری در باره مبارزه همه‌جانبه و سازمان‌یافته با مفساد اقتصادی و مالی و اداری به عنوان یک منشور توجه شود و برآیندی از مقالات در این باب در اختیار مسئولین اداری گذاشته شود و در این باره جلسات متعددی با حضور آنها جهت رفع این معضل و استفاده از تجربه‌های پژوهشی پژوهشگران و کشورهای موفق دیگر برگزار شود و همچنین پیشنهاد می‌شود جهت توانمندسازی بعد تطبیقی دانش اجتماعی، ارائه نسخه‌های قابل اجرا جهت مواجهه با ناهنجاری‌های اجتماعی مهمی همچون فساد اداری و تزریق نگاه‌های جامعه‌شناختی به عملیات قانونگذاری گام‌های مؤثری در اتاق فکر جامعه‌شناسی در مراکز پژوهشی تأثیرگذار بر داشته شود به نحوی که در مقام اجراء نیز در جهت مبارزه با فساد در دستگاه‌های اداری نمود داشته باشد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. امامی، محمد، استواری سنگری، کوروش، حقوق اداری، چاپ شانزدهم، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۲.
۳. پارسایار، محمد رضا، فرهنگ معاصر فرانسه ° فارسی، تهران، ۲۰۰۸.
۴. حق شناس، علی محمد و دیگران؛ فرهنگ معاصر هزاره انگلیسی به فارسی، ج ۱، تهران، ۱۳۷۹.
۵. فرجاد، محمد حسین، بررسی مسائل اجتماعی ایران: فساد اداری، اعتیاد، طلاق، تهران، اساطیر، ۱۳۷۷.
۶. قربانی، زین العابدین، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران، نشر سایه، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
۷. لوزیک، دانیلین، نگرشی نو در تحلیل مسائل اجتماعی، ترجمه سعید معید فر، چاپ پنجم، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۹۳.
۸. مبلغی، احمد، فقه و قانون (ایده ها، پیشنهادهای راه حل های روشی) چاپ اول، ۱۳۹۲. (مؤلف) گروهی از اندیشمندان کشوره های اسلامی.
۹. مجلسی محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، مؤسسه الوفاء، الطبعة الثانی، ۱۴۰۳ ه.ق.
۱۰. مقدادی، محمد مهدی، نقش فقه در برابر آسیب های اجتماعی، سومین کنفرانس بین الملل فقه و قانون و واقعیت های اجتماعی، مرکز تحقیقات مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶ ش.
۱۱. سایت ثقافت اسلامی، مبارزه با فساد اداری از دیدگاه اسلام، نویسنده: پوهنوال دکتور عبد الله نور عباد، تاریخ انتشار: دوشنبه ۳۱ جوزا ۱۳۹۵.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی